

ANALISIS WACANA KRITIS VAN DIJK ING AKUN INSTAGRAM @bijakjawa

Siti Muarifah Ahmad
12205244016

SARINING PANALITEN

Panaliten menika ngrembag wacana ing *akun instagram* kanthi *paradigma* kritis model Van Dijk. Ancasing panaliten menika mahyakaken tema saha pesan ingkang kaandhut salebeting wacana ing *akun instagram @bijakjawa*.

Panaliten menika kalebet jinis panaliten *kualitatif*. Sumber data panaliten inggih menika *akun instagram @bijakjawa*. Data ingkang dipunginakaken ing panaliten menika awujud wacana Basa Jawi. Data menika dipunteliti kanthi migunakaken *metode analisis konten* utawi *analisis isi* kanthi *pendekatan* wacana kritis model Van Dijk. Analisis wacana kritis Van Dijk menika model analisis wacana kritis mawi kognisi sosial lumantar basa ingkang dipunginakaken ing wacana. Wacana ing *akun instagram @bijakjawa* dipunkempalaken mawi cara *download* gambar ingkang ngewrat wacana Basa Jawi saking *akun instagram @bijakjawa*. Sasampunipun wacana dipunkempalaken, wacana menika tumuli dipunanalisis mawi *metode analisis konten*. Kangge manggihaken *validitas* saha *reliabilitas data* dipunginakaken *validitas isi* mawi *expert judgement* sarta *reliabilitas intrarater*.

Panaliten menika ngasilaken tema saha pesan wacana. Tema ingkang kapanggihaken wonten tiga, inggih menika tema sosial, agama, saha katresnan. Pesan wacana ingkang kapanggihaken gumantung kaliyan wosipun wacana. Pesan ingkang sami utawi meh sami tumuli dipunpantha-pantha satemah nuwuhaken pesan-pesan umum. Pesan umum ingkang kaandhut ing wacana kanthi tema sosial inggih menika saratipun gesang kanthi ayem, mujudaken gegayuhan, tumindak kanthi nggatosaken norma, tumindak kanthi ikhlas, paring *penilaian* dhateng tiyang sanes, tumindak kanthi andhap asor, saha raos *optimis*. Wacana kanthi tema agama ngewrat gangsal pesan umum inggih menika nindakaken dhawuhipun Gusti, mujudaken gegayuhan, pasrah dhateng Gusti, waspada, saha raos sokur. Dene wacana kanthi tema katresnan ngewrat tiga pesan umum inggih menika tresna kanthi ikhlas, tumindak becik, saha mujudaken gegayuhan.

Pamijining tembung: wacana, analisis wacana kritis, *akun instagram*

CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS by VAN DIJK AT INSTAGRAM'S ACCOUNT @bijakjawa

ABSTRACT

This research to explain about discourse at instagram's account with the critical paradigm of Van Dijk's method. The purposes of this research to describe the theme and message of discourse at the instagram's account @bijakjawa.

This research is qualitative research. The datas of the research from instagram's account @bijakjawa. The datas are discourse of Javanese language. The datas researched by content analysis method with critical discourse by Van Dijk. Critical discourse analysis by Van Dijk is the method of critical discourse analysis with social cognition from the language are used on the discourse. The discourse at instagram's account @bijakjawa collected by downloaded images contain Javanese discourse from the instagram's account @bijakjawa. After this, the discourse analysed by content analysis method. The validity an reliability diuji with content validity with expert judgement and reliabilitas intrarater.

The results of this research are theme and message from the discourse. The themes found are three, social themes, religious themes, and romance themes. Discourse messages found according to the content of the discourse. The same messages are categorized so as to produce the general messages. The general messages in the social discourse are requisite to live peacefully, realize the ambition, act in a manner, act with sincerity, to judgement on others, act with humble, and optimism. The religious discourse contains five general message, they are doing the God's command, realize the ambition, submit to God, alert, and be grateful. The romance discourse contains three general messages, they are love with sincerity, act either, and realize the ambition

Keywords: discourse, critical discourse analysis, instagram's account

A. Purwaka

Salah satunggaling ginanipun basa inggih menika minangka *sarana ekspresi diri*. Mawi basa, satunggaling tiyang saged mahyakaken *ide, gagasan* utawi pamanggih satunggaling bab dhateng tiyang sanes. Tuladha basa minangka sarana ekspresi diri awujud wacana. Wacana inggih menika *satuan lingual* ingkang paling inggil tingkatanipun saha paling jangkep amargi ngewrat *satuan lingual* sanes ingkang langkung alit inggih menika fonem, morfem, tembung, frasa, klausa, saha ukara.

Wacana saged kapanggihaken kanthi gampang wonten pundi

kemawon, antawisipun ing *akun instagram @bijakjawa*. *Akun instagram @bijakjawa* menika *akun instagram* gadhahanipun *merk kaos oblong* khas Jogja, Bijak Jawa. Wacana ingkang wonten ing *akun* menika awujud gambar utawi *desain kaos oblong merk* Bijak Jawa. Titikanipun wacana ing *akun instagram @bijakjawa* menika panyerat wacana migunakaken tembung-tembung Basa Jawi ingkang asring dipunginakaken nalika wicantenan ing kawontenan santai. Ananging tetembungan menika rinonce kanthi endah satemah saged kawastanan *berbobot*.

Pamilihing *akun instagram* minangka *sumber data* panaliten awit *aplikasi* menika kathah dipunginakaken dening para mudha. Saengga dipunajab asil panaliten samangke saged migunani tumrap para mudha mliginipun ingkang migunakaken *aplikasi instagram*. Dene pamilihing *akun instagram @bijakjawa* minangka sumber data panaliten, awit wontenipun mapinten-pinten alasan.

Sepisan, *akun instagram @bijakjawa* migunakaken Basa Jawi minangka piranti kangge mahyakaken pitutur utawi piwulang dhateng para pamaos lumantar wacana ingkang awujud *kata-kata bijak*. Alasan ingkang kaping kalih inggih menika wacana ingkang dipun-*posting* wonten ing *akun instagram @bijakjawa* menika asil karya saking *kreator* Bijak Jawa piyambak, boten *repost* utawi *posting ulang* saking *akun* sanes. Bab menika dipunbuktikaken mawi wontenipun *identitas* awujud nama *akun* ingkang kaserat wonten ing gambar-gambar ingkang ngewrat wacana menika. Saha wacana menika saged kapanggihaken wonten ing *akun* sanes, amargi *akun* sanes *repost* saking *akun @bijakjawa*.

Mangertosi pesan salebeting wacana, temtu gumantung pamanggih tiyang ingkang maos wacana menika. Pramila wonten mapinten-pinten *pendekatan* utawi *sudut pandang analisis wacana*, salah satunggalipun mawi *pendekatan kritis* ingkang dipunwastani *analisis wacana kritis*. *Analisis wacana kritis* ancasipun kangge mahyakaken maksud *tersembunyi* panyerat ing salebeting wacana.

Minangka satunggaling cabang ngelmu basa, *analisis wacana kritis* temtu ngewrat mapinten-pinten pamanggih saking para ahli ingkang asring dipunwastani *model, gaya* utawi *pendekatan analisis*. Salah satunggalipun inggih menika *analisis wacana kritis* mawi *pendekatan kognisi sosial* ingkang dipunandharaken dening Teun A. Van Dijk. *Analisis wacana kritis* Van Dijk menika gayutaken struktur wacana ingkang awujud *struktur makro, superstruktur* saha *struktur mikro* wacana kaliyan *kognisi* utawi *pengamatan* sosial ingkang jumbuh kaliyan panyeratan wacana.

Wacana

Tembung wacana asalipun saking basa Sansekerta *wac/wak/vak* ingkang tegesipun *berkata, berucap* (Douglas, lumantar Mulyana, 2005: 3). Miturut Kamus Baoesastra Djawa seratanipun Poerwadarminta, wacana menika tegesipun gunem, tembung, ujar saha clathu (Poerwadarminta, 1939: 658). Saha miturut asalipun tembung wacana menika tetembungan utawi ujaran. *Kedudukan* wacana wonten ing basa menika kalebet *satuan lingual* ingkang paling *kompleks* lan paling jangkep (Mulyana, 2005: 1). Tegesipun, wacana menika ngewrat *satuan lingual* sanesipun ingkang langkung alit, inggih menika fonem, morfem, tembung, frasa, klausa, saha ukara. Pramila ingkang dipunwastani wacana inggih menika satunggaling wujud panganggening basa kanthi *satuan lingual* paling jangkep ingkang ngewrat *satuan lingual* sanes ingkang langkung alit. *Satuan lingual* ingkang wonten ing salebeting wacana inggih menika

fonem, morfem, tembung, frasa, klausa, saha ukara.

a) Unsur wacana

Unsur wacana miturut Mulyana (2005: 7) wonten kalih inggih menika *unsur internal* saha *unsur eksternal*. *Unsur internal* wacana inggih menika tembung lan ukara, saha teks lan koteks. Tembung saha ukara minangka *satuan lingual* ingkang wonten ing sangandhapipun wacana menika kalebet unsur pokok wontenipun wacana. Teks menika basa tulis utawi seratan, saha koteks inggih menika teks ingkang *sejajar*, *koordinatif*, saha gayut antawis teks setunggal lan sanesipun. Kanthi menika ingkang dipunwastani teks menika awujud seratan. Dene koteks inggih menika gegayutan antawis seratan setunggal lan sanesipun.

Miturut Mulyana (2005: 11-24) *unsur eksternal* wacana menika perangan wacana ingkang wonten ing sajawining *satuan lingual* wacana ingkang kaperang dados gangsal inggih menika *implikatur*, *presuposisi*, *referensi*, *inferensi*, saha *konteks*. *Implikatur* inggih menika maksud ingkang kaandhut ing salebeting ukara. *Presuposisi* utawi asring dipunwastani ‘praanggapan’ menika anggapan dasar bab *konteks* saha kawontenan panganggening basa ingkang dadosaken wujud basa menika gadhah makna kangge pamireng/pamaos. Salebeting wacana ugi asring dipunpanggihaken *referensi*, inggih menika gegayutan antawis tembung lan *benda* ingkang dipunrujuk.

Nafsiraken maksud wacana menika saged mawi satunggaling *kesimpulan awal*, inggih menika proses kangge mangertosi makna wacana ingkang boten sinerat ing

wacana. Bab menika ingkang dipunwastani *inferensi*. Sarta unsur ingkang pungkasan inggih menika konteks wacana. konteks inggih menika kawontenan ingkang *melingkupi* wacana.

b) Aspek Keutuhan Wacana

Aspek *keutuhan* wacana menika wonten kalih, inggih menika kohesi lan koherensi (Mulyana, 2005: 26-30). Kohesi inggih menika *kepaduan* bentuk ingkang dadosaken *ikatan sintaktikal* bilih dipuntingali kanthi *struktural*. Dene koherensi inggih menika gegayutan antawisipun perangan setunggal lan sanesipun saengga ukara gadhah makna ingkang jangkep.

c) Jinis Wacana

Miturut Mulyana (2005: 47-66) wacana kaperang saking enem perkawis inggih menika:

1. Adhedhasar bentukipun wonten wacana naratif, wacana prosedural, wacana ekspositori, wacana hortatori, wacana dramatik, wacana epistoleri, saha wacana seremonial,
2. Adhedhasar media ingkang dipunginakaken kangge ngandharaken wonten wacana tulis kaliyan wacana lisan,
3. Adhedhasar gunggungipun panutur wonten wacana molog saha wacana dialog,
4. Adhedhasar sifatipun wonten wacana fiksi lan non fiksi,
5. Adhedhasar wosipun wonten wacana politik, sosial, ekonomi, budaya, militer, hukum lan kriminalitas, olahraga lan kesehatan, sarta
6. Adhedhasar gaya lan ancasiipun wonten wacana iklan.

d) Prinsip Pemahaman Wacana

Miturut Mulyana (2005: 70-74) prinsip pemahaman wacana inggih menika prinsip *analogi* sarta prinsip penafsiran lokal. Prinsip *analogi* inggih menika cara mangertosi makna wacana kanthi mirsani *penggambaran* utawi *kesepadanan* menapa ingkang wonten ing wacana menika. Prinsip penafsiran lokal inggih menika cara mangertosi makna wacana kanthi mirsani konteks ingkang wonten ing sakiwatengenipun wacana.

e) Analisis Wacana

Analisis wacana inggih menika kajian dhateng satuan bahasa kanthi dipungayutaken kaliyan konteks wacana menika. Wonten tiga sudut pandang babagan analisis wacana, salah satunggalingipun analisis wacana kritis. Ancasipun kangge mahyakaken *maksud tersembunyi* saking panyerat salebeting wacana.

f) Wacana ing Akun Instagram @bijakjawa

Wacana ingkang dipunpanggihaken wonten ing *akun instagram @bijakjawa* menika menawi dipunpirsani saking bentukipun kalebet wacana hortatori. Adhedhasar *media penyampaian*, kalebet wacana *tertulis*. Adhedhasar gunggungipun panutur, kalebet wacana monolog. Adhedhasar sifatipun, kalebet wacana fiksi. Adhedhasar wosipun, kalebet wacana sosial amargi wosipun ngandhut nilai-nilai ingkang migunani tumrap pagesangan ing lingkungan sosial masarakat.

Analisis Wacana Kritis

Analisis wacana kritis (AWK) menika satunggaling upaya analisis basa kanthi sudut pandang kritis.

Dipunwastani kritis awit analisis wacana menika dipuntindakaken mawi *pendekatan mendalam* ingkang dipungayutaken kaliyan ilmu-ilmu ingkang jumbuh.

a) Karakteristik AWK

Titikanipun AWK wonten gangsal, inggih menika *tindakan*, *konteks*, *historis*, *kekuasaan*, sarta *ideologi*. Miturut Aliah Darma (2014: 135-136) wacana dipunwastani minangka satunggaling tumindak amargi wacana menika satunggaling bab ingkang gadhah ancas tartamtu saha dipuntindakaken kanthi sadar. *Konteks* inggih menika kawontenan ingkang melingkupi wacana. *Historis* inggih menika sejarah minangka daya pangaribawa panyeratan wacana. *Kekuasaan* miturut AWK inggih menika *dominasi* saking satunggaling kelompok minangka *bentuk kontrol sosial*. Sarta ideologi inggih menika sistem kepercayaan ingkang wonten ing satunggaling kelompok masarakat.

b) Pendekatan AWK

Pendekatan AWK wonten gangsal, inggih menika Pendekatan Bahasa Kritis (*Critical Linguistic*), Pendekatan Perancis (*French Discourse Analysis*), Pendekatan Kognisi Sosial (*Socio Cognitive Approach*), Pendekatan Perubahan Sosial (*Sociocultural Change Approach*), sarta Pendekatan Wacana Sejarah (*Discourse Historical Approach*). Dene ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika Pendekatan Kognisi Sosial (*Socio Cognitive Approach*), pamanggih saking Teun A. Van Dijk.

c) AWK Van Dijk

AWK miturut Van Dijk menika analisis wacana kanthi

ngawontenaken kognisi sosial. Kognisi ing panaliten menika mawi analisis teks wacana. Teks menika kaperang saking tigang *struktur* inggih menika *struktur makro*, *superstruktur*, kaliyan *struktur mikro*. Dene panaliten menika neliti setunggal *struktur* kemawon inggih menika *struktur makro* ingkang awujud tema wacana.

d) Tema Wacana

Adhedhasar pamanggih saking Van Dijk babagan struktur wacana, tema menika makna umum utawi gambaran umum satunggaling wacana. Tema ugi meh sami kaliyan wosing wacana ingkang dipuntingali saking *sudut pandang* ingkang paling umum. Tema kalebet struktur wacana ingkang paling ageng saha paling jangkep awit ngewrat *struktur* wacana sanes ingkang langkung alit inggih menika *superstruktur* saha *struktur mikro* wacana.

e) Pesan Salebeting Wacana

Pesan wacana menika awujud pitutur saking panyerat tumrap para pamaos wacana. Dene pesan wacana menika wonten ingkang sinerat ing wacana saha wonten ingkang boten sinerat ing wacana. Pramila ancasipun panaliten AWK inggih menika panaliti minangka *perantara* mahyakaken *pesan tersembunyi* salebeting wacana ingkang kaserat dening panyerat wacana saha katujokaken dhumateng pamaos wacana.

1. Media Sosial

Dipunpendhet saking *wikipedia.org*, ingkang dpunwastani *media sosial* menika satunggaling *media online* dipunginakaken kangge *berbagi informasi*. *Klasifikasi media*

sosial menika kaperang dados enem, salah satunggalipun inggih menika *situs jejaring sosial*. Mawi *situs jejaring sosial* menika para pengguna ngandharaken informasi-informasi ingkang nedahaken piyambakipun supados saged dipuntampi dening *pengguna* sanesipun. Informasi menika saged awujud *foto* utawi sanesipun.

Pangrembakanipun *teknologi komunikasi* ugi dipuniringi kanthi pangrembakanipun *situs-situs media sosial*. Salah satunggalipun *situs media sosial instagram*. *Instagram* menika *aplikasi* ingkang dipunginakaken minangka sarana *berbagi foto* utawi *video singkat*. Asring ugi salebeting *akun instagram* menika ngewrat wacana. Tuladhanipun ing *akun instagram @bijakjawa*. *Akun instagram @bijakjawa* menika *akun instagram* gadhahanipun salah satunggaling merk kaos oblong khas Jogja, Bijak Jawa, ingkang dipunginakaken minangka sarana promosi produk sarta sarana ngandharaken nilai-nilai kabudayan awujud pesan-pesan ingkang migunani tumrap pagesangan.

B. Cara Panaliten

Panaliten menika kalebet panaliten *kualitatif*, inggih menika satunggaling panaliten ingkang ngasilaken *data deskriptif* awujud *deskripsi* utawi andharan mawi seratan. Kalebet panaliten *kualitatif* amargi *data* panaliten awujud basa salebeting wacana. Dene ingkang dipunandharaken inggih menika wosipun wacana. *Data* panaliten menika awujud wacana Basa Jawi salebeting gambar ingkang dipunposting wonten ing *akun instagram*

@bijakjawa wiwit wulan Januari 2015 dumugi wulan Desember 2015. *Sumber data* panaliten menika namung setunggal, inggih menika *akun instagram @bijakjawa*.

Cara ngempalaken *data* panaliten migunakaken cara utawi *metode non-interaktif*, inggih menika *dokumentasi*. *Dokumentasi* ing panaliten menika mawi cara *download* gambar ingkang ngewrat wacana Basa Jawi saking *akun instagram @bijakjawa*. Sasampunipun *data* dipunkempalaken, salajengipun *data* menika dipunwaos kanthi permati saha dipunserat wonten ing *kartu data*.

Piranti panaliten menika awujud *human instrument* saha *kartu data*. *Human instrument* inggih menika *peran* panaliti wonten ing panaliten minangka *perencana, pelaksana, analisis, penafsir data, saha pelapor asil* panaliten (Moleong, 2002: 121). Piranti panaliten ingkang nomer kalih inggih menika *kartu data*. *Kartu data* dipunginakaken minangka piranti panaliten amargi *data* menika wujud *data tertulis*, saengga betahaken *kartu* kangge nyerat sedaya *data* ingkang sampun dipunkempalaken.

Cara analisis data panaliten migunakaken *metode analisis konten* mawi *pendekatan* wacana kritis model Van Dijk. *Metode analisis konten* ancasiipun kangge ngandharaken wosipun wacana. Dene analisis wacana kritis ancasiipun kangge ngandharaken *maksud tersembunyi* salebeting wacana. Analisis wacana kritis model Van Dijk menika titikanipun kanthi wontenipun kognisi sosial. Kognisi sosial ing panaliten menika

lumantar basa ingkang dipunginakaken ing wacana. Cara ngesahaken data menika mawi *validitas isi* kanthi *expert judgement* sarta *reliabilitas intrarater*.

C. Asiling Panaliten saha Pirembagan

1. Asiling Panaliten

Gunggungipun data ingkang dipunanalisis wonten 50 wacana. Salajengipun, dipunanalisis *struktur makro* saha konteks wacana adhedhasar analisis wacana kritis Van Dijk. *Struktur makro* menika awujud tema wacana. Konteks wacana ingkang dipunteliti inggih menika pesan-pesan ingkang kaandhut ing wacana.

Wacana ing *akun instagram @bijakjawa* menika kaperang saking tigang tema inggih menika tema sosial, agama lan katresnan. Saperangan ageng data menika ngewrat tema sosial, inggih menika wonten 33 wacana. Wacana kanthi tema agama wonten sewelas saha wacana kanthi tema katresnan wonten enem. Pesan-pesan ingkang kapanggihaken ing wacana ugi jumbuh kaliyan tema saha wosipun wacana. Pesan-pesan ingkang sami utawi meh sami tumuli kapanthapantha saengga nuwuhaken pesan-pesan umum. Satemah setunggal pesan umum ngewrat mapinten-pinten pesan wacana ingkang jumbuh kaliyan wosipun wacana. Pesan salebeting wacana menika awujud pitutur tumrap para mudha supados nglampahi pagesangan kanthi sae.

Pesan umum salebeting wacana sosial wonten pitu, inggih menika saratipun gesang kanthi ayam, mujudaken gegayuhan, tumindak kanthi nggatosaken norma, tumindak

kanthi ikhlas, paring *penilaian* dhateng tiyang sanes, tumindak kanthi andhap asor, saha raos *optimis*. Wacana agama ngewrat gangsal pesan umum, inggih menika nindakaken dhawuhipun Gusti, mujudaken gegayuhan, pasrah dhateng Gusti, waspada, sarta raos sokur. Dene wacana kanthi tema katresnan ngewrat tiga pesan umum, inggih menika tresna kanthi ikhlas, tumindak becik, sarta mujudaken gegayuhan.

2. Pirembagan

Jumbuh kaliyan watesaning perkawis, panaliten menika ngrembag tema wacana sarta pesan salebeting wacana Tema wacana ingkang kapanggihaken inggih menika tema sosial, agama, saha katresnan. Saking tigang tema menika saben wacana temtu ngewrat pesan ingkang beda antawis wacana setunggal lan sanesipun. Pesan-pesan menika minangka pitutur tumrap para pamaos wacana ing bab pagesangan.

a) Tema Sosial

Wacana ingkang kalebet ing tema sosial inggih menika wacana ingkang wosipun bab pagesangan ing lingkungan sosial masarakat saha ngewrat bab-bab ingkang gayut kaliyan sesrawungan manungsa minangka makhluk sosial. Wacana kanthi tema sosial gunggungipun paling kathah, inggih menika 33 wacana ingkang ngewrat pitung pesan umum. Pesan umum ingkang kaandhut salebeting wacana sosial inggih menika saratipun gesang kanthi ayem, mujudaken gegayuhan, tumindak kanthi nggatosaken norma, tumindak kanthi ikhlas, paring *penilaian* dhateng tiyang sanes, tumindak kanthi andhap asor, saha

raos optimis. Salebeting pesan umum menika ngewrat pesan-pesan ingkang langkung *spesifik* gumantung kaliyan wosipun wacana.

Salah satunggalipun tuladha wacana kanthi tema sosial inggih menika “*Aja padha mabuk kuwasa apa maneh umuk bandha uripmu bisa rekasa (DL no. 06).*” Wacana menika ngewrat pesan tumindak *amanah* lan andhap asor minangka saratipun gesang kanthi ayem sarta kalebet ing pesan umum saratipun gesang kanthi ayem.

Salah satunggalipun sarat gesang kanthi ayem inggih menika tumindak *amanah* saha andhap asor. *Amanah* inggih menika nindakaken tanggungjawabipun kanthi saestu, boten migunakaken kuwasanipun kangge pados *keuntungan pribadi* utawi kelompok tartamtu. Dene andhap asor menika tegesipun boten umuk awit kaluwihanipun. Tiyang ingkang pinter boten pamer kapinteranipun, tiyang ingkang kathah bandha boten ngetingalaken bandhanipun, tiyang ingkang gadhah kuwasa boten umuk kuwasanipun, lan sanesipun.

“*Mabuk kuwasa*” ing wacana menika tegesipun migunakaken kuwasa utawi jabatanipun kanthi menyimpang utawi boten samesthinipun. “*Aja padha mabuk kuwasa*” menika tegesipun para pamaos ampun ngantos migunakaken kuwasanipun kanthi *menyimpang* saha migunakaken jabatanipun kangge pados *keuntungan pribadi* utawi kelompok tartamtu kemawon. Pramila kanthi menika pesan ingkang kaandhut ing wacana awujud dhawuh saking panyerat tumrap para pamaos supados nindakaken tanggung jawabipun kanthi samesthinipun.

“*Umuk bandha*” menika tegesipun pamer bandha dhateng tiyang sanes. Pramila pesan ingkang kaandhut salebeting pethikan wacana menika awujud dhawuh saking panyerat tumrap para pamaos supados tumindak kanthi andhap asor kanthi cara boten umuk bandha. Kekalih tumindak menika, “*mabuk kuwasa lan umuk bandha*”, saged nuwuhaken gesang ingkang rekasa ingkang kaandharaken ing wacana kanthi “*uripmu bisa rekasa*”. Pramila nalika kepengin gesang kanthi ayem kedah nindakaken tanggajawabipun kanthi samesthinipun saha tansah tumindak *amanah*. Saha kedah dipunsarengi kaliyan tumindak andhap asor kanthi cara boten umuk bandha.

Tuladha wacana sosial ingkang salajengipun inggih menika “*Aja adigang adigung adiguna (DL no. 34)*.” Wacana menika ngewrat pesan supados pamaos tumindak andhap asor kanthi boten umuk kekuatan awak, jabatan, saha kapinteran sarta kalebet ing pesan umum tumindak kanthi andhap asor. “*Adigang*” tegesipun umuk kekuataning awak. “*Adigung*” tegesipun umuk jabatan, pangkat, kuwasa, saha trah priyagung. “*Adiguna*” tegesipun umuk kapinteran. Sedaya menika boten pareng katindakaken awit badhe nuwuhaken cecongkrahan. Tiyang ingkang umuk menika saged nebihaken sedherek. Awit sedaya tiyang temtu boten remen kaliyan tiyang ingkang umuk.

“*Aja adigang adigung adiguna*” menika tegesipun para pamaos dipunemutaken supados boten gadhah watak umuk ing tigang perkawis inggih menika kekuataning awak, jabatan, saha kapinteran.

b) Tema Agama

Wacana ingkang kalebet ing tema agama menika wacana ingkang wosipun ngrembag bab gegayutan antawis manungsa minangka makhlukipun Gusti Allah kaliyan Gusti minangka *pencipta*. Wacana kanthi tema agama gunggungipun wonten sewelas wacana ingkang ngewrat gangsal pesan umum. Pesan-pesan umum ingkang kaandhut ing wacana agama inggih menika nindakaken dhawuhipun Gusti, mujudaken gegayuhan, pasrah dhateng Gusti, waspada, sarta raos sokur. Salebeting pesan umum menika ugi ngewrat pesan-pesan ingkang langkung *spesifik* gumantung kaliyan wosipun wacana.

Salah satunggaling tuladha wacana kanthi tema agama inggih menika “*Eling urip eling Gusti eling mati (DL no. 18)*.” Wacana menika ngewrat pesan supados para pamaos tansah nindakaken dhawuhipun Gusti sarta kalebet ing pesan umum nindakaken dhawuhipun Gusti.

Salah satunggaling dhawuhipun Gusti inggih menika ibadah. Kanthi menika tembung “*eling*” ing wacana menika tegesipun tansah emut. “*Eling urip*” maksudipun tansah emut menapa ancas saha ginanipun gesang ing donya, inggih menika manembah dhateng Gusti. “*Eling urip*” ugi saged dipuntegesi tansah emut wekdalipun gesang ing donya ingkang sekedhap saha asring kasebat urip mung mampir ngombe. Tegesipun gesang ing donya namung sekedhap sanget kados dene tiyang pinarak ing satunggaling papan saperlu ngunjuk.

Awit gesang ingkang sekedhap menika ugi kedah “*eling Gusti*”.

Tegesipun tansah emut nindakaken dhawuhipun Gusti. Salah satunggalipun mawi ibadah. Wonten ing gesang ingkang sekedhap menika ugi kedah “*eling mati*”. Tegesipun kedah emut bilih wekdalipun kondur dhateng ngarsanipun Gusti menika saged kapan kemawon tanpa wonten tiyang ingkang mangertosi wekdalipun. Pramila kangge nyamektakaken sowan kita dhateng Gusti menika kedah mawi cara “*eling Gusti*”, inggih menika nindakaken dhawuhipun Gusti.

Pramila wosipun wacana ing inggil inggih menika tiyang gesang kedah emut dhateng tigang perkawis, inggih menika emut ginanipun gesang, emut dhawuhipun Gusti, sarta emut bilih wekdalipun kondur dhateng ngarsanipun Gusti saged kapan kemawon tanpa dipunmangertosi dening sinten kemawon. Kanthi menika para pamaos kedah tansah nindakaken dhawuhipun Gusti minangka bentuk tumindak ingkang nedahaken bilih piyambakipun boten kesupen dhateng tigang perkawis menika. Bab menika minangka pesan salebeting wacana ing inggil.

Tuladha wacana agama ingkang salajengipun inggih menika “*Tenangna pikirmu ayemna atimu Gusti Allah mboten sare (DL no. 21)*.” Wacana menika ngewrat pesan supados pamaos Tansah pitados bilih Gusti mangertos ingkang sae tumrap *makhlukipun* sarta kalebet ing pesan umum pasrah dhateng Gusti.

“*Tenangna pikirmu*” tegesipun dhawuh tumrap para pamaos supados tansah menggalih kanthi tenang. “*Ayemna atimu*” tegesipun dhawuh tumrap para pamaos supados manahipun tansah dipundamel ayem.

Kekalih perintah menika nedahaken bilih wacana menika katujokaken dhateng tiyang ingkang manggihaken perkawis ingkang awrat ing pagesanganipun. Saengga piyambakipun kedah menggalih perkawis menika kanthi tenang lan ayem supados raosing manah ugi langkung sekeca. “*Gusti Allah mboten sare*” tegesipun pepeling bilih Gusti Allah tansah mangertos punapa kemawon ingkang kadadosan ing donya saengga Gusti Allah tansah mangertos bab ingkang paling sae tumrap makhlukipun. Kanthi menika pesan ingkang kaandhut ing wacana menika awujud dhawuh supados para pamaos masrahaken sedaya perkawis dhateng Gusti awit Gusti tansah paring bab ingkang paling sae tumrap sedaya makhlukipun.

c) Tema Katresnan

Wacana ingkang kalebet ing tema katresnan inggih menika wacana ingkang wosipun ngrembag bab raos tresna satunggaling tiyang dhateng tiyang sanes. Wacana kanthi tema katresnan gunggungipun paling sekedhik, inggih menika wonten enem wacana ingkang ngewrat tiga pesan umum. Pesan-pesan umum ingkang kaandhut salebeting wacana kanthi tema katresnan inggih menika tresna kanthi ikhlas, tumindak becik, sarta mujudaken gegayuhan. Salebeting pesan umum menika ugi ngewrat pesan-pesan ingkang langkung *spesifik* gumantung kaliyan wosipun wacana.

Salah satunggalipun tuladha wacana kanthi tema katresnan inggih menika “*Tresnane biyungmu tekane ati saka lair tekane pati tanpa pamrih kejaba welase Gusti (DL no. 50)*.” Wacana menika ngewrat pesan

supados para pamaos tresna dhateng ibu kanthi ikhlas sarta kalebet ing pesan umum tresna kanthi ikhlas.

“*Tresnane biyungmu tekane ati*” menika tegesipun tresnanipun ibu tulus ikhlas asalipun saking sajroning ati. “*Saka lair tekane pati*” tegesipun tresnanipun wiwit putranipun miyos dumugi sedanipun. “*Tanpa pamrih kejaba welase Gusti*” tegesipun tanpa nyuwun piwales punapa kemawon saking putranipun kajawi nyuwun piwales saking Gusti Allah awujud welas asih saking Gusti tumrap ibu sakulawarga, inggih menika bapak saha para putranipun. Adhedhasar wosipun wacana, pesan ingkang saged kapendhet inggih menika paring piwales dhateng ibu awujud tresna ingkang tanpa pamrih, kados dene tresnanipun ibu dhateng para putranipun.

Tuladha wacana kanthi tema katresnan ingkang salajengipun inggih menika “*Yen tresna ora mung njaga rupane nanging uga njaga uripe tetep ning dalan Gustine (DL no. 19).*” Wacana menika ngewrat pesan supados pamaos nalika nandhang tresna tansah njagi tumindakipun supados boten *melanggar* norma agama sarta kalebet ing pesan umum tumindak becik.

“*Yen tresna ora mung njaga rupane*”, tegesipun pepeling tumrap tiyang ingkang nandhang tresna supados boten namung njagi kasampurnan *fisik* utawi pasuryan kemawon supados tansah narik kawigatosanipun tiyang ingkang dipuntresnani. “*Nanging uga njaga uripe tetep ning dalan Gustine*”, tegesipun tiyang menika ugi kedah tansah njagi tumindakipun supados

tansah tumindak adhedhasar ajaran agama saha boten *melanggar* ajaran agama ingkang dados kapitadosanipun. Kanthi menika pesan ingkang saged kapendhet saking wacana inggih menika tiyang ingkang nandhang tresna kedah njagi tumindakipun supados tansah tumindak ingkang becik saha boten *melanggar* norma agama.

D. Panutup

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembagan ingkang sampun dipuntindakaken, saged dipunpendhet dudutan bilih panaliten menika ngasilaken kalih perkawis inggih menika tema saha pesan salebeting wacana. Tema ingkang kapanggihaken wonten tiga, inggih menika tema sosial, agama, saha katresnan. Tema wacana ing *akun instagram @bijakjawa* ingkang paling kathah inggih menika tema sosial ingkang gunggungipun wonten 33 wacana. Sarta tema ingkang paling sekedhik inggih menika tema katresnan ingkang gunggungipun enem wacana. Adhedhasar gunggungipun tema ingkang kapanggihaken, saged kapendhet dudutan bilih *pengelola akun instagram @bijakjawa* mliginipun panyerat wacana gadhah ancas paring pesan babagan perkawis-perkawis ingkang migunani tumrap pagesangan manungsa minangka *makhluk sosial*. Pesan menika katujokaken dhateng para *pengguna aplikasi instagram* mliginipun para *followers akun instagram @bijakjawa*. Pesan-pesan dipunandharaken mawi wacana basa Jawi salebeting *akun instagram @bijakjawa*.

Saben wacana ing *akun instagram* @bijakjawa ngewrat pesan ingkang beda gumantung wosipun wacana. Pramila sedaya pesan menika tumuli dipunpanthapantha saengga mujudaken pesan-pesan umum. Pesan umum inggih menika pesan minangka *gabungan* saking mapinten-pinten pesan ingkang wosipun sami utawi meh sami.

Wacana kanthi tema sosial ingkang gunggungipun wonten 33 wacana menika kaperang saking saperangan pesan umum wacana. Pesan umum ingkang kapanggihaken inggih menika saratipun gesang kanthi ayam, mujudaken gegayuhan, tumindak kanthi nggatosaken norma, tumindak kanthi ikhlas, paring *penilaian* dhateng tiyang sanes, tumindak kanthi andhap asor, saha raos *optimis*.

Wacana kanthi tema agama ingkang gunggungipun wonten sewelas wacana ugi kaperang saking gangsal pesan umum, inggih menika pesan bab nindakaken dhawuhipun Gusti, mujudaken gegayuhan, pasrah dhateng Gusti, waspada, saha raos sokur. Dene ingkang pungkasan, tema katresnan ingkang gunggungipun enem wacana ngewrat tigang pesan umum inggih menika tresna kanthi ikhlas, tumindak becik, saha mujudaken gegayuhan.

Saben pesan umum ingkang kasebataken menika ngewrat mapinten-pinten pesan ingkang langkung *spesifik* gumantung wosipun wacana. Saengga wacana setunggal lan sanesipun boten temtu ngewrat pesan ingkang sami. Adhedhasar pesan-pesan menika saged kapendhet dudutan bilih wacana ing *akun instagram*

@bijakjawa ngewrat pesan-pesan ingkang migunani tumrap pagesangan. Pesan umum ingkang sami ing sedaya tema inggih menika pesan bab upaya mujudaken gegayuhan. Kanthi menika saged dipunmangertosi bilih panyerat gadhah ancas paring pesan supados para pamaos wacana tansah nindakaken upaya kangge mujudaken gegayuhanipun ing bab pagesangan sosial, *spiritual* utawi agama menapa dene bab sih katresnan dhateng tiyang sanes.

Adhedhasar asiling panaliten, pirembaran saha andharan-andharan ing inggil saged kapendhet dudutan bilih wacana ing *akun instagram* @bijakjawa menika ngewrat pesan-pesan ingkang migunani tumrap pagesangan. Pesan ingkang kaandhut ugi jumbuh kaliyan tema sarta wosipun wacana. Kanthi menika saged dipunmangertosi bilih panyerat gadhah ancas paring pesan ingkang migunani tumrap pagesangan saking *aspek* sosial, agama, saha katresnan. Pesan menika katujokaken dhumateng para *pengguna aplikasi instagram* umumipun sarta para *followers akun instagram* @bijakjawa khususipun.

E. Kapustakan

- Arikunto, Suharsimi. 1992. *Prosedur Penelitian: Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Danesi, Marcel. 2010. *Pengantar Memahami Semiotika Media*. Diterjemahkan oleh A. Gunawan Admiranto. Yogyakarta: Jalasutra
- Darma, Yoce Aliah. 2014. *Analisis Wacana Kritis Dalam*

- Multiperspektif*. Bandung: PT Refika Aditama.
- Dijk, Teun A. Van. 1980. *Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Djajasudarma, T. Fatimah. 2012. *Wacana dan Pragmatik*. Bandung: PT Refika Aditama.
- Eriyanto. 2001. *Analisis Wacana Pengantar Analisis Teks Media*. Yogyakarta: LkiS Yogyakarta.
- <https://id.m.wikipedia.org/wiki/Media-sosial> diakses pada 28 November 2015 pada pukul 19:40
- <https://id.m.wikipedia.org/wiki/Instagram> diakses pada 28 November 2015 pada pukul 20:03
- Jorgensen, Marianne W. Dan Louise J. Phillips. 2007. *Analisis Wacana: Teori dan Metode*. Diterjemahkan oleh Imam Suyitno, Lilik Suyitno, Suwarna. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Moleong, Lexy J. 2002. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya.
- Mulyana. 2005. *Kajian Wacana, Teori, Metode dan Aplikasi Prinsip-prinsip Analisis Wacana*. Yogyakarta: Tiara Wacana.
- Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Groningen: Batavia
- Schiffrin, Deborah. 2001. *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Sugiyono. 2014. *Statistika Untuk Penelitian*. Bandung: Alfabeta.